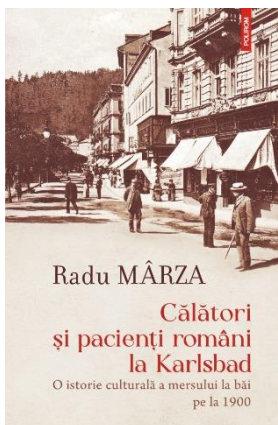

Mărturiile și notele de călătorie din epocă stau la baza documentării; dar acestea nu sunt preluate *ad-literam*, fără a fi contextualizate. Bibliografia foarte consistentă de la finalul cărții dovedește acest aspect. Fiecare călător menționat este prezentat, pentru a-i putea conferi credibilitatea necesară; fiecare eveniment politic este contextualizat, pentru a înțelege dimensiunea reală a implicațiilor istorice; fiecare inițiativă privind circulația pe Dunăre, proiectele tehnice de „îmblânzire” a fluviului sunt explicate în contextul mai amplu al politicii, al intereselor marilor puteri din zonă, al impactului în perspectiva viitorului apropiat.

Cartea „curge” asemeni fluviului pe care îl descrie, o istorie bine argumentată, bazată pe surse de epocă. Dacă privesc Dunărea cu alți ochi acum? Cu siguranță da! E o altă perspectivă! Dunărea nu mai este doar un curs de apă! Este un „personaj” viu, are o viață, o istorie, un trecut și un viitor.

Ancuța-Maria Precup-Mătieș

Radu Mârza, *Călători și pacienți români la Karlsbad*, Iași, Editura Polirom, 2022, 512 p.

DOI: 10.2478/amsh-2022-0029

În momentul în care am citit descrierea cărții *Călători și pacienți români la Karlsbad* de Radu Mârza mi-am dat seama că autorul îmi va oferi o călătorie frumoasă în timp, în acele vremuri inegalabile din La Belle Epogue. Și unde, urma să cunosc, prin intermediul cuvintelor, oameni, nu personaje de carte despre care să aflu lucruri nebănuite, despre „cel dintâi loc de cură din lume”, acea „Mecca balneologilor”. Prin această lucrare, autorul a încercat și a reușit să răspundă la multe „de ce-uri”, să explice popularitatea locului, cum a ajuns Karlsbad să fie standard în materie de stațiuni, de petrecere a concediului, de tratament și chiar de mondenități.

Înainte de a pătrunde în lumea de altădată, să îl cunoaștem pe Radu Mârza, profesor la Facultatea de Istorie și Filozofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, unde predă cursuri despre identități istorice în Europa Centrală, despre istoria medievală și modernă românească, bineînțeles despre istoria culturală a călătoriilor și turismului ș.a. Pe scurt, așa cum se descrie el însuși pe pagina sa de lecturi și călătorii, este un „istoric, iubitor de cărți și de călătorii, de geografie, colecționar de cărți poștale, timbre, bancnote, traducător”,

crescut într-un mediu a două culturi (română și slovacă), căci „în copilărie, în casa părinților și a bunicilor se vorbeau cotidian patru limbi: română, slovacă, maghiară, germană”¹. Pasiunea pentru călătorii, la care se adaugă copilăria petrecută într-o stațiune balneară, din Cehoslovacia, plus primirea unui exemplar din broșura de prezentare a stațiunii Karlsbad devin premise pentru un început de carte. *Călători și pacienți români la Karlsbad* este cea de a doua carte a autorului în sfera istoriei călătoriei, după *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*.

Prezenta lucrare este una care pare să se citească singură, mai ales datorită introducerii, care expune succint ceea ce urmează să descoperim în următoarele pagini. Astfel, practic cartea se dezvăluie în fața cititorului, care își trasează în minte un plan, niște idei pe care să le urmărească în lectura sa. Cu toate că este scrisă de un cercetător și profesor de istorie, nu se adresează unui public specializat, ci poate fi citită de un public larg, care dorește să afle mai multe despre istoria și călătoriile de altădată. Probabil prin prisma meseriei de dascăl și a faptului că textele sale s-au născut în urma seminariilor și a discuțiilor cu studenții, cartea are un curs narativ, explicativ și descriptiv. De asemenea, este un text foarte bine documentat, având multiple surse (primare, fotografii originale, cărți poștale, reclame, afișe, ziare), cu ajutorul cărora cititorul împreună cu autorul fac o călătorie în trecut, unde descoperă lumea și societatea europeană din secolul al XIX-lea, într-un timp în care națiunile se afirmă și se dezvoltă statele naționale. În aceste vremuri aparte, în plină dezvoltare, se remarcă orașul-stațiune Karlsbad, devenit chiar un centru cultural și politico-ideologic al continentului.

În prefață, Alin Ciupală surprinde bine esența cărții, remarcând caracterul cosmopolit al orașului, în care etniile lasă deoparte divergențele și unde diverse categorii sociale stau la cură, împreună, se plimbă pe aceleași promenade. Atât prefațatorul cât și autorul, subliniază faptul că orașul Karlsbad a fost și un loc al românilor, după cum a fost locul preferat pentru cei din Imperiul Austro-Ungar sau cel Rus; era locul tuturor care se simțeau acolo, în siguranță, și totodată erau la curent cu ce se întâmpla acasă prin corespondență, presă sau telegraf.

Începutul acestei reconstituiri pleacă de la broșura despre Karlsbadul de odinoară, publicată de dr. Ludwig Sipöcz și medicul dr. Josef Ruff la Karlsbad, în 1907, din însărcinarea consiliului municipal al stațiunii, care i-a fost dăruită autorului de către prof. univ. Ovidiu Mureșanu, și care a devenit imboldul pentru a deschide „porțile unei călătorii”. Această broșură este exemplarul în limba română, dedicat

¹ <https://peregristorii.wordpress.com/about/> .

românilor care mergeau în stațiune, ea putând fi considerată drept un element de marketing de turism timpuriu, ca și o dovadă că numărul românilor prezenți în stațiune era foarte mare.

Lecturând această carte vom descoperi motivele pentru care a avut succes stațiunea Karlsbad, dar și cum a evoluat povestea „artei călătoritului” în Europa, ca și formă de turism. Astfel, putem observa că perioada de după 1815 a fost una de pace (puțin tulburată de războaie), creând cadrul optim de deplasare în siguranță pe distanțe lungi, dar și pentru progres și dezvoltare. Acum, se construiesc și se extind rețelele de căi ferate, pentru călătorii mai confortabile, mai rapide pe distanțe lungi. În plan politic exista o „democratizare” care determină societatea să călătorească de plăcere, aceasta fiind marea descoperire a oamenilor din secolul XIX.

Despre Karlsbad se spunea în publicațiile românești de pe la 1900 că este „cel dintâi loc de cură din lume”, „Mecca balneologilor” sau „Mecca fizaților și a fierii” și că e „cel mai frumos spital al Europei” (p. 21-22). Citind cartea, descoperim că acești călători fac parte din istoria turismului european din secolul al XIX-lea, alături de celelalte națiuni, existând deci un Karlsbad al românilor, unul al germanilor, unul francez și așa mai departe. Așadar, dacă scoți „român” și „Karlsbad” și le înlocuiești cu oricare altă națiune și stațiune din Europa ai același fir epic al istoriei turismului.

Autorul răspunde curiozității de a ști când au început românii să călătorească, apelând la diferite surse din care rezultă că, după antecedentele medievale, începând cu secolul al XVIII-lea, și românii au beneficiat de ceea ce Pierre Chaunu numea „trecerea de la mica la marea Europă” (p. 15). Treptat, „lărgirea cunoașterii umane” și datorită aportului presei stârnește curiozități și interese diverse. De exemplu, din ziare au aflat românii și despre stațiunea Karlsbad și beneficiile ei. Așadar, vorbim de o evoluție culturală și socială pentru secolul al XIX-lea.

Ce știm despre călători? Despre primii se știe că porneau la drum cu un ghid în buzunar și că cel mai vestit călător al secolului al XVIII-lea a fost Gothe, care a vizitat Karlsbadul de 13 ori, plus multe alte orașe, având doar un ghid și o hartă a orașului respectiv. Însă în secolul următor situația se schimbă și se ivesc noi instrumente indispensabile călătorilor, precum „baedekerurile”, acele ghiduri turistice care au apărut, inițial, în spațiul german pe la 1830 și care au revoluționat acest domeniu.

Ca și structură cartea lui Radu Mârza este împărțită în 8 capitole, fiecare cu o anumită temă, dar și cu o bibliografie abundentă, rezultată din cercetarea riguroasă. Narațiunea cărții începe cu istoria orașului Karlsbad, de la legendele legate de întemeiere care s-au făurit în jurul numelui regelui Boemiei și împăratului Imperiului Romano-German, Carol IV, figură învăluită în mister. Indiferent de variantele

legendelor, care-l prezintă însă întotdeauna pe Carol IV la vânătoare, este prezent detaliul legat de apele termale. Ca și stațiune balneară, orașul este cunoscut abia din secolul al XVIII-lea, urmând în următoarea perioadă să devină renumit pentru izvoarele sale de apă termală. Popularitatea stațiunii Karlsbad este dată și de medicii providențiali care aproape tot anul erau aici. Profesorul Mârza a prezentat contribuția câtorva din medicii faimoși și sugestiile lor curative, începând cu Venceslaus (Vaclav) Payer care a scris *Tractatus de Termis Caroli Quarti Imperatoris* (Lepizig, 1521/1522), continuând cu Thomas Jordan, David Becher etc. Din secolul al XIX-lea, orașul capătă o altă înfățișare, după apariția colonadelor, a Kursalonului (Kurhaus/Konversationshaus), cu sală de mese, încăperi pentru concerte și baluri, sală de jocuri și spații speciale pentru fumat, care îndeplineau cura de sănătate cu loissirul.

Cine vizita Karlsbadul în secolul al XIX-lea? Pentru prima parte, sursele menționează aristocrația germană și cehă din Imperiu, la care se adaugă aristocrația din părțile învecinate. În ceea ce privește apartenența vizitatorilor, primează cei din Germania, Austro-Ungaria, provinciile polone, chiar și din Egipt, India, Statele Unite și Venezuela. În a doua jumătate a secolului apartenența socială a vizitatorilor se schimbă radical, este momentul în care pornesc în călătorii burghezia, funcționarii, industriașii, bancherii. Apare acel „om modern” care dorește să imite și să copieze obiceiurile și stilul celor bogați, dar la un nivel adaptat propriei condiții financiare și propriilor pretenții. Autorul remarcă cum stațiunile, odinioară liniște, devin aglomerate, agitate întrucât „omul modern” introduce cafeneaua, teatrul, sporturile, ceea ce determină o transformare structurală în Karlsbad, și în turism în general. Municipalitatea conștientizează importanța stațiunii balneare, și privind-o ca pe o afacere a investit în economia locală, dezvoltând-o și modernizând-o pentru a atrage și mai mulți turiști. Aceasta este o gândire ce ține de turismul modern. Tot în acest sens, o idee de promovare, sunt cărțile poștale de la sfârșitul secolului. Mai mult, în această perioadă apare concurența între stațiuni, care își dispută același public, turiștii sau pacienții alegând încotro să meargă în funcție de diferite criterii precum popularitatea, prestigiul sau oferta din punct de vedere balneologic. Din punct de vedere etnic și cultural, în Karlsbad ca de altfel în toate stațiunile din regiunea sudetă, a dominat comunitatea germană, alături de evrei și cehi. La Karlsbad se remarcă însă un multiculturalism secular, cu vizitatori din toate părțile lumii, vorbindu-se nu doar limba germană, ci și franceză, cehă, apoi engleză, italiană, polonă sau chiar rusă.

În istoria sa, orașul a avut o perioadă de aur în prima jumătate a secolului XX, când s-a dezvoltat și modernizat în stilul vienez. Au fost construite și două mari hoteluri: Grand Hotel Pupp și Hotel

Imperial, care sunt elemente reprezentative ale stațiunilor balneare și ale turismului modern. Astfel, cartea ne arată felul în care Karlsbadul de azi este produsul tuturor transformărilor ciclice suferite de-a lungul anilor, în plan social, politic, dar și natural (incendii, inundații), fiecare lăsându-și amprenta asupra stațiunii.

Sfârșitul anului 1918 aduce sfârșitul monarhiei Austro-Ungare și începutul unei noi perioade sub autoritatea Republicii Cehoslovace. Pentru Karlsbad aceasta a însemnat schimbarea denumirii în Karlovy Vary, dar și tulburări politice și sociale, înlocuirea unor nume de străzi, apariția unor alte monumente, o nouă organizare administrativă și prezența mărită a cehilor aici. Cu toate acestea, stațiunea a continuat să fie vizitată de foarte mulți turiști în perioada interbelică. Au urmat tensiunile politice după ocupația germană, apoi războiul care a făcut ca stațiunile balneare să rămână fără vizitatori. După al doilea război mondial hotelurile, băile, restaurantele au fost naționalizate. Începea o nouă etapă, cu mai puțini vizitatori, majoritatea sovietici. Regimul socialist a schimbat statutul stațiunii, menținând-o deschisă tot timpul și accesibilă „maselor largi”. După căderea regimului comunist, Karlsbadul a început să-și revină, astfel că în prezent este o stațiune balneară dinamică și scumpă. Putem spune că aproape s-a întors la perioada de aur din Belle Epoque.

Următorul capitol este dedicat scopului curativ, medicinei balneare, medicilor, dar și relației dintre pacienți și medici la Karlsbad. Profesorul Mârza a cercetat implicarea medicilor în prescrierea unor terapii noi, astfel că din secolul al XVIII-lea, bunăoară la Karlsbad, la renumitele ape termale, se făceau tratamente-băi, împachetări cu nămol și se consuma apă. Apele de aici erau recomandate pentru boli de stomac, reumatism, ficat, rinichi, diabet și alte afecțiuni. Despre acestea și ce remedii existau, se putea afla și din ghidurile de călătorie ale stațiunii. Radu Mârza a stăruit și asupra medicilor români, mai ales a celor din Vechiul Regat, dar și din Transilvania și Banat, care se stabileau la Karlsbad, mai ales în sezonul de vară. Dacă pentru majoritatea dintre noi numele lui Iuliu Traian Mere (1861-1909), primul român care a activat la Karlsbad ca și medic balneolog, practicându-și meseria până la moarte, este azi aproape necunoscut, altfel este cazul lui Alexandru Vaida Voevod (1872-1950). Profesorul Mârza nu ni-l prezintă aici în ipostaza știută de om politic, ci în cea mai puțin cunoscută de medic care a practicat la Karlsbad între anii 1899-1900 și 1911-1914. În plus, „Memoriile” sale sunt o sursă importantă pentru a reconstitui relația unui medic cu pacienții, dar și pentru a afla mai multe detalii despre situația din epocă. Astfel, din notițele lui Al. Vaida Voevod, autorul a aflat că „localnicii aveau rețineri față de medicii străini și față de străini în general” (p. 75) ori că „administrația balneară nu jertfește un ban pentru a întemeia un laborator modern pentru scriitori științifici” (p. 76).

Pentru a reconstitui activitatea celor 15 medici români care au lucrat la Karlsbad în perioada 1890-1940, Radu Mârza a folosit surse diverse: anunțuri și articole din presa vremii, dar și însemnări personale, memorii. Capitolul se încheie cu concluzia că la Karlsbad au fost prezenți în primul rând medici curanți, dar și alți medici în ipostaza de vizitatori sau pacienți ai stațiunii. Dacă celor dintâi, autorul le-a refăcut traseul vieții profesionale, celorlalți le-a schițat activitățile zilnice, de la luatul apei, la proceduri balneare și momente de socializare.

Capitolul trei, probabil cel mai așteptat din momentul în care citești titlul cărții, este despre cei care au vizitat stațiunea. Cu ajutorul unui „evantai” divers de surse, de la presă la memorialistică și corespondență, listele de vizitatori păstrate, autorul a putut face o reconstituire cronologică, oferind cititorilor detalii despre cei care și-au petrecut timpul la Karlsbad. Lista începe cu primul călător, aromânul Baracu, prin secolul al XVIII-lea, mai apoi apar și personalități cunoscute, din familia Golescu, Gh. Asachi și I. Heliade Rădulescu, familia Brătianu. O altă sursă au reprezentat-o „carnetele vilegiaturești”, care au pus călătoriile la Karlsbad în contextul general, extern și intern, oferind un tablou al călătoriilor românilor în străinătate și al destinațiilor preferate. Între numele vizitatorilor cei mai cunoscuți și care au lăsat „urme” se remarcă A. D. Xenopol, Alexandru Vaida Voievod, G. Coșbuc, I. L. Caragiale, Constantin Argetoianu.

După Marele Război, când s-au liniștit spiritele, românii s-au întors în vizită la Karlsbad, izvoarele identificându-i ca și călători/pacienți pe reprezentanți ai bisericilor, atât ortodocși cât și greco-catolici (episcopi, arhiepiscopi, patriarhul Miron Cristea, arhimandriți etc.). O altă sursă de informare despre vizitatori și stațiune, care ne relevă crâmpie de epocă, ne este oferită de scriitorul Demostene Botez, care publicase o serie de articole în „Adevărul”, în perioada 1935-1936.

Karlsbadul era renumit pentru apele termale, așa că viața cotidiană, rutina zilnică a pacienților îmbina luatul apei la anumite ore cu socializarea. În opinia lui D. Botez, „vizitatorii stațiunii se întâlneau indiferent de clasă și stare materială și se comportau pe deplin democratic” (p. 200).

Următoarele două capitole se concentrează asupra elitelor politice, stațiunile devenind locul de întâlniri de familie pentru monarhi sau aristocrați care erau împrăștiați prin lume și reuniți prin convenții sociale. Bineînțeles, nu se făcea politică în mod oficial, dar se ajungea la discuții și anumite întrevederi în interes politic. Radu Mârza a surprins prezența la Karlsbad a lui August II, regele Poloniei, a țarului Petru cel Mare, a cancelarului Metternich, a lui Wilhem I al

Prusiei, dar și a unor oameni politici români (D. Sturzda, Ioan I. C. Brătianu, Al. Marghiloman, I. Maniu, Al. Vaida Voievod, O. Goga).

„Vara, obligatoriu, la Karlsbad”, pe la 1900, devenise o necesitate socială. La întrebarea unde îți petreci vara, răspunsul frecvent era la cură, la Karlsbad. Asemenea aristocrației, majoritatea ar fi dorit să-și petreacă sezonul de vară în stațiunea care devenise un standard în medicină, dar și în petrecerea timpului liber. Printr-o succintă prezentare a diferitelor evenimente, vizite importante (cum a fost cea a Reginei Maria), spectacole artistice și culturale, activități sportive, autorul creionează Karlsbadul așa cum îl percepeau românii care îl vizitau și cum apărea prezentat în presă.

După descrierea pitorească a stațiunii, ultimele două capitole oferă detalii despre costuri și transport. Pentru burghezie era un moft cam costisitor. Din carte aflăm cât costa drumul și sejurul, cu cazare, agenție de voiaj, dar și despre unele probleme întâmpinate, precum cele valutare după destrămarea Imperiului Austro-Ungar.

La finalul cărții au rămas răspunsurile la întrebarea cu ce călătoreau românii spre Karlsbad. Inițial, călătoria se făcea cu diligența și dura foarte mult. Principalul mijloc de transport a fost trenul, probabil și pentru că în acea vreme rețeaua feroviară s-a dezvoltat. Treptat vor apărea automobilul și avionul ca mijloc de deplasare în concediu. Karlsbadul, aflat în centrul Europei, a fost avantajat, adunând vizitatori de jur împrejur. Dunărea a fost un alt punct forte, mulți alegând călătoria cu vaporul. Aceasta era o alternativă interesantă pentru români, dar călătoria dura totuși mult, în jur de o săptămână. Foarte interesant este și faptul că autorul prezintă în carte traseele folosite de români pentru a călători și calendarul mersului trenurilor până la Karlsbad. În secolul XX, automobilul a câștigat teren, ceea ce a determinat preferința de a merge cu mașina proprie, în concediu, în stațiune.

În loc de concluzii, Radu Mârza încheie cartea cu povestea întoarcerii dificile a lui Constantin Argetoianu și a familiei sale de la Karlsbad, în vremuri de război.

În consecință, cartea a ieșit densă, dar plină de informații care oferă cititorului o imagine bogată asupra ceea ce a însemnat stațiunea Karlsbad, pentru turiștii și pacienții români. Autorul a reușit să răspundă la toate întrebările propuse și cred că și-a depășit scopul propus la începutul cercetării sale.

Aurora Răduțiu